

'רעידת אדם'

רשימות מיומן ימי הקיץ התשע"ח

הרב יאיר דרייפוס

ערב שביעי של פסח תשע"ח, התכתבות בין הרב נעם סמט לביני בקבוצת ווטסאפ 'חילים ומתגעגעים'

[...]ואגב דיון על ריח, בערב שביעי של פסח אני מריח את ריח ארץ ישראל ויום העצמאות. משני טעמים: הטעם הראשון הוא משום דורשי רשומות שדרשו ז"ע, כלומר ביום בשבוע שבו חל שביעי של פסח יחול יום העצמאות (כל יום מימי הפסח חל ביום המקביל לו עפ"י א"ת-ב"ש. לדוגמא: ביום בשבוע שבו חל יום א' של פסח, יחול תשעה באב, ביום ב' יחול שבועות וכן הלאה).

הטעם השני להתעוררות שלי השנה, ולתשוקותי לימי אייר, מקורו במסעו הפלאי של הבעש"ט לא"י עם ביתו אדל ומשמש. לפי המסורות בסיפור הזה, לאחר התלאות שעבר עד שהגיע לאיסטנבול, הגיע לאי כרתים ונתקל ברוצחים. המשמש הפציר בבעש"ט שיבטל את הגזירה, אך נסתלקו ממנו המוחין, ולא היה מסוגל להתפלל. ההצלה התרחשה רק כאשר בלית ברירה אמר את אותיות האל"ף בי"ת. ללמדנו שהליכה לארץ ישראל אפשרית רק כאשר מפרקים את צירופי האותיות, ושבים לאינסוף האפשרויות לצרף צירופים חדשים באמצעות האותיות. ההצלה התרחשה בחוהמ"פ וכנראה בשביעי ש"פ, לכן יש נוהגים לעשות בשביעי ש"פ סעודת הבעש"ט.

בהשראת הסיפור הזה כתבה חוה אלברשטיין את השיר הנפלא 'תפילות חדשות'¹:

הנה הן לפניך	חושך ביער אין איש מלברו
הנה כל האותיות	איש מבוהל שאיבד את דרכו
אחת אחת מאל"ף עד ת"ו	חושך ביער ערב שבת
קח אותן בידך	כאן יעשה את הלילה לבד
ועשה מהן תפילות	תפילה הייתה מועילה לו עכשיו
תפילות חדשות	אך ספר תפילות לא נמצא בידיו
כאן ועכשיו	והוא לא זוכר אפילו משפט
אלף בית גימל דלת	חושך ביער ערב שבת
הא וו זין חית טית	כמה עצב וצער
לברו ביער עומד וצועק	כמה חושך ביער
יוד כף למד מם נון סמך	חושך ביער וחושך בלב
עין פה צדיק קוף ריש	אז הוא עוצם עיניו וקורא בקול
שין ותו	אתה אתה אתה בורא הכל
זה כל מה שיש	אתה שיצרת גרגיר ונמלה
שנזכה לקץ הפלאות, למעלה מן הטבע.	שמבין כל ציוץ ויללה
	מכיר בודאי כל מילה בתפילה

¹ כך עפ"י אתר 'זושא', שקושר את השיר הזה לנס הצלתו של הבעש"ט

הארת הרב נעם לנ"ל

מהסיפור המופלא הזה למדנו גם שההליכה לארץ ישראל עשויה להשכיח את המוחין. המפגש המחודש של עם ישראל עם ארץ ישראל ועם 'הבתים האלה ממש' - יצר הלם תרבותי עמוק, שדרש מחיקה והתנתקות מדורות של מסורת. הסיפור הזה הוא אבטיפוס מופלא לסיפור הגאולה הציוני - דור ששכח את כל המוחין, ונשארה בידו רק השפה - האלף בית. אך מתברר, כמו באגרת המפורסמת של גרשם שלום לפרנץ רוזנצווייג, כי השפה עצמה גונזת בתוכה את האנרגיות של הדורות כולם:

אלוהים לא יוותר אילם בשפה שבה השביעו אותו אלפי פעמים לשוב ולחזור אל חיינו. המהפכה בשפה שקולו נשמע בתוכה, שאין למנוע אותה - הרי זה הנושא היחיד שלא מדובר בו כאן בארץ. משום שמחדשי השפה העברית לא האמינו ביום הדין, שאותו הועידו לנו במעשיהם[...]

האר"י הקדוש, בעקבות הזוהר ובעקבות התיאור בגמרא¹, מתאר את שביעי של פסח כיום הבקיעה והלידה, שדורשת את נשיכת הנחש ברחמה של האיילה. וכך מתארת הגמרא:

חולל אילות תשמור (איוב לט, א) אילה זו רחמה צר בשעה שכורעת ללדת אני מזמין לה דרקון שמכישה בבית הרחם ומתרפה ממולדה ואלמלי מקדים רגע אחד או מאחר רגע אחד מיד מתה

רגע הלידה הוא רגע של משבר, לחצים אין סופיים מתרכזים לנקודה אחת ולעיתים אינם מצליחים לפרוץ. דווקא נשיכת הנחש (שבגמרא מכונה דרקון) מסייעת כאן - מרככת, מפוגגת את הלחצים ומאפשרת ללידה לפרוץ מחלל הרחם אל הממשי. באופן דומה, הקשר שבין שביעי של פסח לבין הסיפור הציוני מעמיקה את התמונה: דווקא הנחשיות המשיחית היא המאפשרת את פריצת הדרך, את הלידה מן הגלות.

האם גם גאולה אישית דורשת הרפיה, שכיחה וויתור? האם מוכרח להתרחש איבוד של השפה והמוחין, ותיוותר היאחזות באותיות השפה הבסיסיות ביותר? האם אנחנו מוכנים לעבור את הלידה כך - בנשיכת נחש?

ובהקשר הלאומי - נראה שחזונו של גרשם שלום מתחיל להתגשם. האנרגיות הגנוזות בשפה מחפשות מוצא, ומחוללות תהליכי התעוררות ושינוי. האם גם האפוקליפסה שחזה שלום ניצבת בפתח?

¹ תלמוד בבלי בבא בתרא טז ע"ב

משוב שלי לנ"ל

תוך שאני ממשיך להרהר במילים של גרשם שלום לרוזנצווייג, על ההלם הציוני שפירק צירופים ישנים, ונותרו בידי הדור ההוא אותיות חשופות נטולות צירופים, ואיום אפוקליפטי כנשיכת נחש דימוני דוגמת השואה שמאיים לעקור את הכול, מתעוררות אצלי היום תחושות הפוכות.

המרד הקדוש התקרנף והפך למרד שפוף, ומכאן קצרה הייתה הדרך לשקיעה הידוניסטית נטולת אורות מקיפים. אך המצב הזה עשוי להתהפך, באמצעות נייע קל, להתפרצות דתית עמוקה. עשויה לפרוח התאהבות מחדש בחיזיון של מדינה ועצמאות מדינית ליהודים, כשפינו לא יפסיק להלל נשמת כל חי על נובלות מקץ הפלאות שאנו חווים בעינינו. בלי שום ציניות או לעג.

אני רואה בעיני רוחי, שלצד השתלטות תרבות ניהיליסטית דקדנטית, כבר מפציע אור חדש של השלכת אלילי הזהב והכסף, וחיפוש אלוקים במעמקי דמות האדם שאינו רק מבקש אלוקים, אלא אף מאפשר לאלוקים לבקש אותו. אדם שיודע לקבל אהבה ואמון. ומכאן פתוח הלב להארת פנים וגילוי פני אדם. שלום ובני דורו ינקו מהנהגת המשפט; אנחנו זוכים לכונן שפות מהנהגת הייחוד וריבוי החסדים.

תן לחכם ויחכם עוד.

משום מה האורות הללו נקשרים בתודעתי עם קץ הפלאות בשביעי של פסח [...]

*

הרהורים על אמא ואבא בימים של בין המצרים

לע"נ אבי מורי ע"ה נלב"ע כ"ט בתמוז

לע"נ אימי מורתי ע"ה נלב"ע ר"ח מנחם-אב

כ"ח בתמוז התשע"ח

"טוב שם משמן טוב, ויום המוות מיום היוולדו"

שיח האדם עם המרחב הוא, במובנים מסוימים, המגדיר ומזהה אותו יותר מכול. מסע האדם מתחיל ממחשבה מופשטת, "ואני זוכר לא כלום" אומר הקבצן העיור במעשיה המפורסמת של ר' נחמן, כשהוא טוען שהוא זוכר את הדבר הקדום ביותר. זהו למעלה מזמן ומרחב. המגיד ממעזריטש (שהיה חשוך ילדים שנים רבות) מדבר על המופשטות הזו כעל ילד שנולד בדמיון של אביו.

הזיכרון הקדום פחות הוא ריקום האברים, העובריות ברחם. מרחב עוטף ומזין, נטול תודעה עצמית ונטול גופניות עצמאית. העובר אוכל מה שאמו אוכלת, ומוציא מה שאמו מוציאה². מרחב הרחם כולו פליאה. ניתן רק לדמיין מהי התודעה שם. ברור לחלוטין שדמותו של האדם מושפעת בצורה מכרעת מההתרחשות במעי אמו. אמירה ממשית על כך איננה אפשרית מבלי לגלוש למילים חלולות. ניתן רק לחוות את הפלא והמסתורין. מכאן צמחו המדרשים על התינוק במעי אמו, הלומד את כל התורה, ורואה מסוף העולם ועד סופו. המרחב האינסופי מאפשר ראייה אינסופית מלפני הצמצום, שרידים של עולמות קדומים קמאיים.

ראשית הווייתו של אדם במרחב צר ואטום – ברחם. אחרי שנולד מתרחבים אופקיו הפיזיים והמנטאליים, ולקראת מותו מתכנס האדם יותר ויותר, וסופו באדמה בקבר צר ואטום. "כי הולך האדם אל בית עולמו".

אך לדעתי, תמונה זו חוטאת בחד ממדיות. כי אמת נכון שמוצא האדם הוא בקבר (=רחם; "אין פתיחת הקבר בלא דם", ועוד), ואחריתו בקבר ("תבוא בכלח אלי קבר"), אך בניע קל הניסוח מתהפך – מוצא האדם הינו נטול מרחב, משייט באינסוף חסר גבולות, ברחם אמו, ואחריתו באינסופיות הנשמות, בנצח, כששוכן בקבר.

עמידה על קברו של נפטר, במיוחד אצל הצדיקים, מעוררת מפגש עם המוצא, לפני צמצומי המרחבים של מקום וזמן. זו אינה סוגסטיה, אלא חוויה ממשית מאד. העמידה על קברו של אבי ע"ה אינה מעוררת כלל את דמותו, כפי שאני זוכר אותה; לדאבון הלב, מותו היה אירוע נטול משמעות כמעט לגמרי. מאידך, מתעצמות מחשבות הרהורים ודמיונות עליו כנשא של המוצא המקורי שלי, עירוב גנטי מנטאלי-נשמתי מדורות קדמונים, שצירופיהם וצירופי צירופיהם הם חומרי ה'אני' המוכר לי. הסובייקט שנקרא 'אני', העומד ליד הציון של אבי ע"ה – הופך לאינסופי, משיל את צמצומי התודעה. טומאת המת הופכת למקווה מטהר שטובלים ומתעטפים בו, ושבים לרחם ונולדים אח"כ.

אולי אזכה לטל של תחייה.

תחיית המתים כעיקר באמונה, עשויה להיות סיכוי ממשי לתחיה של אגפים שמתו בדמות ובביוגרפיה.

*

² מעניינת בהקשר זה המחלוקת האם עובר נחשב אדם, והאם יש איסור רציחה של עובר.

היזכרות בהורים - מחשבות ישנות

היזכרות באבא ע"ה [בכ"ט בתמוז 46 להסתלקותו] ובאמא ע"ה [בר"ח מנחם-אב 7 שנים לפטירתה].

חויית היציאה שלי מההסדר לפני 46 שנה, הייתה גם חויית היציאה מהיות בן לאביו. בדיוק לפני 46 שנה התייתמתי מאבא.

נהייתי לאיש חופשי עצמאי – כביכול, או לא כביכול. הייתה זו נטישת ההורים ממשי, "על כן יעזב איש את אביו ואת אמו". מהנטישה הזו, שהיא למעשה גירוש מגן העדן של בית אבא ואמא, מתחיל מסע קדימה, אל העתיד, לעבר הלא נודע, לפריצת דרך, להתרחקות מבית ההורים, למימוש החופש האישי, ולמימוש התשוקות הדמיוניות, התאוות, הפנטזיות.

אך אני חש כעת כי כל מסע אל העתיד הוא למעשה מסע אל ההורים, אל העבר. במובן מסוים זהו הארכיטיפ של ההליכה במסע לקראת יעד כלשהו, למעלה מארבעים שנה – הארכיטיפ הזה, חווית המסע במדבר, מסתיים בעצם בלא כלום, על ירדן ירחו. בסוף המסע נישאר רק עם הכמיהה להיכנס לארץ המובטחת, לממש את הייעוד. תמיד נחוה לבסוף את אי היכולת, את התחושה שמאותתים לנו מלמעלה: עדיין לא. זוהי גם חוייתו של משה בסוף ספר שמות: "ולא יכול משה". תוצאת כל מסע במדבר היא תחושת חוסר האונים. עצב נבו. המסע הוא גם שיבה אל ההורים, אל בית אמי ואל חדר הורתי. זהו קדימה שהוא אחורה, בדומה לקבצן העיוור של ר' נחמן שהזכרנו.

זוהי כרוניקה של מסע ידוע מראש. שוב ושוב נאמר לנו: "עדיין לא". עדיין אנו נשארים על ירדן ירחו, ולא נכנסים לא". נשארים עם העצב, ההחמצה. כמו אדם בימיו האחרונים שסיים את מסעו האישי ומתייצב נוכח חוסר המשמעות.

סיום המסע הוא הנחמה; המדבר עצמו, חוסר התוחלת בעצמה, הופכת לגן ה', לעדן. זוהי השיבה לגן עדן בעצמה. החורבות, האבדנים שבדרך, חוסר המימוש, ההתפכחות מהאשליות – כל אלה הם החומרים שמהם ובהם מתרחשת הנחמה.

שָׁמְעוּ אֵלַי רִדְפֵי צֶדֶק מִבְּקֹשֵׁי ה' הַבִּיטוּ אֶל צוֹר חַצְבֹּתֵם וְאֶל מַקְבַּת בּוֹר
נִקְרַתֶּם: הַבִּיטוּ אֶל אֲבָרְהָם אֲבִיכֶם וְאֶל שְׂרָה תְּחוּלְלֵכֶם כִּי אָחָד קָרָאתִיו
וְאֲבָרְכֶהוּ וְאָרְבֶּהוּ: כִּי נָחַם ה' צִיּוֹן נָחַם כָּל תְּרִבְתֵּיהָ וַיִּשֶׁם מִדְּבָרָהּ כְּעֵדֶן
וְעָרְבָתֶּהּ כְּגֵן ה' שִׁשׁוֹן וְשִׁמְחָה יִמְצָא בָּהּ תוֹדָה וְקוֹל זְמִרָה: (ישעיהו נא,
א-ג)

...זְכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרַיִךְ אֲהַבֵּת כְּלוּלֵתֶיךָ לְכַתֵּף אַחֲרַי בְּמַדְבַּר בְּאֶרֶץ לֹא
זְרוּעָה (ירמיהו ב, ב)

אבא ואמא. תרין רעין דלא מתפרשין. והחוט המשולש – אב-אם-בן - לא במהרה יינתק.

היזכרות בהורים – מחשבות חדשות

“על כן יעזוב איש את אביו ואת אמו”.

יארצייט דומה לחופה (עלמא דאזלינן מיניה כהילולא דמיא) – הוא הזמנה להשיל, לעבור נסירה, לעזוב, להיפרד, לעמוד חשוף כילוד שזה עתה הגיח לאוויר העולם. לפרוץ באנרגיות תוססות, עם הפנים לעתיד, לברוא עולמות, לגעת בבני אדם. לא להתקבע בזיכרון.

זה אפשרי רק ככל שנוטשים מחדש את אמא ואבא, ונפתחים לזיווג מחדש – “ודבק באשתו והיו לבשר אחד”. רק אם נתבעים לחדש את הפריון, להעמיד תלמידים חדשים בדור אשר לא ידע.

האם ניתן להשליך את כל המעשה? לנטוש? לעזוב? לשוב מהזיכרון אל הארת “פנים בפנים”, נוכח מציאות העולם הזה, כאדם מבוגר, זקן שהוא יונג?

אסור להיות זקן, לימדנו ר' נחמן. כי באמת עדיין לא התחיל כלום. יש להפוך את מרכזי הביוגרפיה, את ההצלחות ואת הכשלים, ל'לא כלום'.

לחדש את השם.

מדרכי השב – משנה שמו.

*

רשימות מעיצומו של יום תשעה באב

ר' נחמן עבר מתורות לסיפורים. לא ניתן לספר את הסודות העמוקים אלא בסיפור, כך לימד והסביר. ר' נחמן לימד, בעצם דמותו ובעיקר בסיפוריו – על אוצרות עתיקים שאבדו, ועל האדם שגורש מהגן ונשאר בו רק רשימו וגעגועים עצומים לעולמות שאבדו. ר' נחמן גם דיבר על עולמות של המלכים שמתו, ותיאר את הקיום היהודי שהתגלם בדמותו האישית שאותה זיהה עם המשיח, כנשא מבושר ומזכיר את היותנו נשאים של היכולות שאבדו מההוויה. יכולות שאבדו בעיקר מהתודעה האנושית – כי האנושיות עצמה נצטמצמה למילים ולתודעה עצמית, ונסתרסה ממגע עם האינסופי שלמעלה ממילים, ולמעלה מטעם ודעת.

כל סיפוריו מלאים מהגעגועים מהחלל הפנוי. משריד הרשימו של האור הקדמון שלפני הצמצום ושבירת הכלים. תשעה באב שמגיע ממקום מלא של שפע וחופש, עשוי דווקא להיות יום זיכרון-יארצייט לאדם קדמא שמת בתוך כול אחד מאיתנו, שנוכחותו הנעדרת

מעוררת את הכיסופים והגעגועים והתשוקות האינסופיות, ומאצילה מבט מפוכח וריאלי לחיים כאן ועכשיו.

אך מתבקש ספר חדש לתשעה באב. לא כזה המתרפק על החורבן, ומדבר אותו במילים שהפכו לפתטיות וללא רלוונטיות לצורת האדם, ולדמות עם חופשי בארצו שזוכה לכאריזמה מרשימה בקרב העמים. אלא כזה שמספר לבני אדם מאין באנו כולנו, כל האדם – ממקום גבוה שאבד. כולנו נקראים לעורר תשוקה למה שאבד, ולא להתייחס ממסע החיפוש אחר עץ החיים האבודים – כי משם תוצאות חיים ממשיים למי שאנחנו באמת.

ובעיצומו של תשעה באב, ממקום של הודאה בלי גבול ומידה על מי שאנחנו, אנשים חופשיים ספוגים בכל הטוב, משייטים בין עולמות וזהויות, דווקא ממעמקי הטוב הזה – נדע לעשות זיכרון-יארצייט לאדם קדמא, לעץ החיים האבודים, לאוצרות עתיקים שאנחנו נשאים של הרשימו שלהם. והם הם אלה שמחיים את כל האדם, ונותנים פשר וטעם לקיומו.

בכך דיבר ר' נחמן לעולם המודרני שחילן את השפה ואיבד את אלוהים. רק הוא השכיל שלא לדחות את תהליך העמדת האדם במרכזו שהתחיל בתקופתו, אלא העלה את החירות האנושית לרמה של 'העצמות האלוקית ששוכנת בחירות האנושית'. ר' נחמן שירטט קווי מתאר מרשימים, כמעט נבואיים, למבנים של החברה המודרנית ואף הפוסט מודרנית.

אך עיקר דיבוריו היו ממקום חסר וסגפני – הוא הרים את אידיאל הפרישות והסגפנות לרמה נשגבה, וקרא לממשיכיו לוותר על חוכמות, ולקפוץ בתמימות באומץ אבדני לתהומות החלל הפנוי.

ייתכן כי קריאתו עדיין רלוונטית. אינני יודע. זוהי דרך חסומה בפניי, ולא פורייה.

האפשרות האחרת שמושכת אותי היא הפוכה, במידת מה. דווקא ממקום העונג, מתודעה עמוקה של מוצאי יוה"כ, תודעה שבה אנחנו רצויים לפניו יתברך – "לך אכול בשמחה לחמך ושתה בלב טוב את יינך כי כבר רצה האלוקים את מעשיך", מתודעה שאנחנו עטופים בחיק האם הגדולה שמגוננת וסוככת עלינו כמו שליה ברחם, דווקא משם תוצאות חיים לאדם היום. ולי בוודאי.

אני סבור כי מתבקש ספר תולדות האדם היום, ולהטמיע את האור האינסופי העתיק של ר' נחמן, בכלים ובשפה שיביאו אותנו אלינו באורות חדשים. וה' הטוב יאיר עיני.

*

“כל מקום אשר תדרוך כף רגלכם בו לכם נתתיון[...].”

מוצאי שבת 'והיה עקב תשמעון' כ"ד מנחם-אב

“במקום שאדם חושב שם הוא” – כך לימדו אותנו אבות החסידות. זוהי תמצית הגלות, עומק האנושיות – האפשרות של האדם להתנתק מן המציאות הנראית לעין, ולהיות במקום שבו נמצאות מחשבותיו. המודל המקביל הוא, כנראה, במקום שאדם דורך שם הוא – כך היא הארת תורה שבכתב, למעלה מהארת הבעש"ט. זהו שורש הגאולה, התחלת השיבה לגן עדן, לתיקון הקללה הקדומה.

זהו גם ההבדל בין דוכרא שחושב לבין נוקבא שדורכת – התלישות הזכרית שזקוקה לחיבור הנשי המופיע במקורות בכינויה של האשה כבית – אשתו זו ביתו. מודל מופלא זה ממחיש מאד בעיני את פער הזוגיות.

כף הרגל היא איבר קריטי ומרכזי בעבודת היוגה, דרכה מתרחש מגע ממשי עם האדמה, ודרכה עולות אנרגיות מהאדמה כלפי מעלה. ריכוז מדיטטיבי של שהייה בעמידה ארוכת זמן על כפות הרגליים עשוי להנכיח תודעות בסיסיות וממשיות ביותר של “כי עפר אתה ואל עפר תשוב”. כך גם אמירתם של חז"ל כי “מי שנעשה שכן לעפר בחייו זוכה לשכינה” – הקרבה לעפר, המתבטאת בצורה הישירה ביותר באמצעות הדריכה, עשויה לזכות בקרבה לשכינה.

הגירוש מגן עדן תלש את האדם מממשותו כחלק מעפר הארץ – אדם הבא מן האדמה – ומיקם את עיקרו במוח, בתודעה המפוצלת, ובכך החליש את יכולתו לשוב לממשות הקיום של מדרך כף רגל. בגן עדן ציווה אלוהים לאדם וחווה: “לכם יהיה לאכלה” – המותר לאכילה הוא כל מה שנמצא בתוך הווייתם בגן עדן, בתוך התחום הנגיש להם. ההוויה, הממשות, איננה בחשיבה אלא בדריכה. משהו מזה נמצא ב'צומוד' הערבי.

זהו כנראה היסוד בהארת הר"מ שקדושה ראשונה קידשה לשעתה ולא לעתיד לבוא, כי הייתה קדושת כיבוש. לעומת זאת קדושה שנייה, קידשה לשעתה ולעתיד לבוא, היות שהתממשה בירושה ושיבה.

מדרך כף רגל אינו אקט משפטי או פוליטי של שלטון או בעלות או ניכוס, ואינו יכול להיות כזה. בדומה לאמירה כי “מת קנה מקומו” – דווקא העדר התודעה מחולל התמזגות ממשית עם העפר. המדרך חייב להיות נטול תודעה כובשת, אלא של היות בלבד. את הפסוק “כל מקום וכו'” ניתן לדרוש כשרטוט קווי מתאר לאוטופיה של תיקון לקללת הגירוש, שיבה למציאות גן עדן של מדרך כף רגל.

מחשבות אלו הן הזמנה לשיח חדש של האנושות עם האדמה שהתקללה והפכה אביזר לניכוס ונצלנות. עוד מעורפל אצלי, אבל מאד ממשי.